

Amerikan Board Misyonerlerinin Antep'teki Faaliyetleri

Faruk Taşkın, Amerikan Board Misyonerlerinin Antep'teki Faaliyetleri (1848-1920), Çizgi Kitapevi, İstanbul 2022, ss.240.

Yaşam KARAÇAY ÇELİK

Arş. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ORCID: 0000-0002-3637-8211, yasamkaracay48@artvin.edu.tr

Geliş Tarihi: 02/01/2023 - **Kabul Tarihi:** 13/06/2023

DOI: 10.55205/jocsosa.21202365

ATIF: Karaçay Çelik, Y. (2023). Amerikan Board Misyonerlerinin Antep'teki Faaliyetleri. [Faruk Taşkın, Amerikan Board Misyonerlerinin Antep'teki Faaliyetleri (1848-1920) başlıklı kitabın değerlendirmesi]. Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 2 (1), 69-75.

Faruk Taşkın, 2015 yılında “Kendi Kaynaklarında Amerikan Board’ın Türkiye’deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)” tezi ile doktorasını tamamlamış ve incelemede bulunacağımız “Amerikan Board Misyonerlerinin Antep’teki Faaliyetleri 1848-1920” isimli kitap çalışmasını 2022 yılında okurların beğenisine sunarak yayımlamıştır.

Yazar Faruk Taşkın’ın bu eseri ön söz ve giriş bölümü ile başlamış ve altı ana başlık hâlinde düzenlenmiştir. Söz konusu altı ana başlık kendi içerisinde alt başlıklara bölünerek konular detaylandırılmış ve nihayetinde sonuç ve kaynakça belirtilerek eser 240 sayfa şeklinde sonlandırılmıştır.

Yazar, eserin ön sözünde geniş sınırlara sahip olan ve bu sınırlar içerisinde farklı kültürleri barındıran Osmanlı Devleti’nin misyoner faaliyetlerine açık bir hale geldiğine değinerek Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ve Amerikan Board olarak bilenen misyoner örgütünün Osmanlı coğrafyasında din, eğitim, sağlık ve yayın faaliyetlerinde ve özellikle gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde etkili olduğunu ifade etmiştir. Yazar bu çalışma ile Amerikan Board’ın Gaziantep’teki faaliyetleri kapsamında teşkilatın kurduğu kilise, hastane ve eğitim kurumlarını konu edinmedeki gayeyi belirttikten sonra daha önce yazar tarafından yapılan araştırmaların yeniden değerlendirilerek yeni belge ve kaynaklar ışığında misyonun Antep’teki farklı çalışma sahalarının ele alınacağını belirtmiştir.

Yazar giriş kısmında misyoner ve misyonerlik kavramının kelime anlamına değindikten sonra bu kavramın ortaya çıkış tarihine yer vererek Osmanlı Devleti coğrafyasının misyonerlik için cazip olma nedenleri üzerinde durmuştur. Misyoner hareketlerinin en etkili olduğu dönemi 19. Yüzyıl olarak nitelendiren yazar, Amerikan Board’ın Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerinin başlangıcı ve Amerikan Board’a bağlı olarak faaliyet gösteren misyonerlere de vurgu yapan yazar, misyonerlerin İstanbul’dan sonra sırasıyla, Antep, Sivas, Merzifon, Adana, Ceyhan, Diyarbakır, Talas, Maraş, Harput ve Tarsus gibi bölgelerde de merkezler oluşturduklarını okurlarına aktarmıştır.

Giriş kısmının sonunda yazar, Amerikan Board'ın Anadolu'da misyonerlik faaliyetlerini Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezi Türkiye Misyonu olmak üzere üç istasyon çerçevesinde yürütülmesi kararını aldığını belirterek çalışmanın esasını teşkil eden Antep'in ise bu üç misyon arasında Merkezi Türkiye misyonunun merkezini oluşturduğunu ifade etmiştir. Yazar giriş kısmının sonunda ise misyon teşkilatının işleyiş yapısı hakkında değerlendirme yaparak eğitim çalışmaları başta olmak üzere, sağlık, kadın ve erkeklere yönelik faaliyetler ile basın çalışmaları ekseninde çalışmalar yürütüldüğünün altını çizmiştir.

Giriş kısmından sonra ilk ana başlık niteliğinde Amerikan Misyonerlerinin Antep'teki faaliyetlerine değinen yazar konu kapsamında Misyonerlerin Antep'e gelişi, Misyonerler açısından Antep'in önemi, Misyonerlerin Antep ile ilgili gözlemleri ve Antep Protestan Cemaatinin kurulması gibi başlıklar altında konuya açıklık getirmiştir. Yazar, Antep'te bulunan bazı Ermeni ailelerin İstanbul'daki Board temsilciliğine şehre bir misyoner gönderilmesi talebinde bulunduğu hususuna temas ettikten sonra bölgede yürütülen misyoner çalışmalarının etkinliğinin anlaşılması açısından 1871 ve 1921 yılları arasında Antep nüfus verilerini okuyucuya sunmuştur. Yazara göre misyonerler, Protestanlık dışındaki Hristiyan gruplarını sözde Hristiyanlar olarak nitelendirmiş ve bu nedenle özellikle Ermenileri hedef kitle olarak belirledikten sonra bu grup arasında misyonerlik çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Misyonerlerin Antep ile ilgili gözlemlerine yer veren yazar bu gözlemlerden hareketle okuyucunun o döneme ait Antep'in ulaşımı, iklimi, coğrafyası, ticari potansiyeli hakkında malumat edinmesine olanak sağlamıştır. Yazar, Antep'in misyon çalışmaları için önemli bir üs olduğunu Antep'te bulunan misyonerler, papaz ve papaz yardımcılarını, kilise sayıları, kilise üyeleri ve kiliselerdeki cemaat sayılarını vererek bu verilerle savını desteklemiştir.

İkinci başlık olan Antep'te Protestan Kiliseleri başlığı altında Antep'te açılan kiliselere değinilmiştir. Bu bölümde 15 Kasım 1847 tarihli ferman ile Osmanlı Devleti'ndeki Protestan topluluğuna din özgürlüğü verilmesi neticesinde Protestan kiliselerinin birçok bölgede hızlı bir şekilde açıldığını vurgulayan yazar, Antep'te ilk Ermeni Protestan kilisesi olan Kayacık Kilisesi, Kayacık kilisesinin cemaatinin artması üzerine ikinci kilise olarak Hayık kilisesi ve üçüncü kilise olarak Antep'te varlık gösteren Alaybey Kilisesi

hakkında malumat vermiştir. Yazar, kiliselerin bulunduğu mahalle, mimarisi ve üye sayıları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.

Üçüncü ana başlık niteliğinde Misyoner eğitim kurumları başlığı altında yazar, Protestan inancının halka anlatılarak misyoner çalışmalarının kalıcı hale getirilmesi ve misyonerlerin daha geniş kitlelere ulaşmasında eğitim kurumlarının sahip olduğu önemden hareketle eğitim kurumlarının açılmasına ağırlık verildiği hususuna değinmiştir. Bu doğrultuda faaliyete geçen okulların amaç ve kapsamından bahsedildikten sonra, yetişkinlere eğitim vermek amacıyla faaliyet gösteren Pazar okulu ve bu okullara kayıtlı öğrenci sayısının yanı sıra okullarda kaç öğretmenin görev yaptığını da istatistiklerle açıklayan yazar, Antep'teki misyoner okullarında nüfuz sahibi ailelerin yanı sıra birkaç Müslüman ailenin çocuklarının da bu okullarda eğitim aldığını gözler önüne sermiştir. Mahalle okulunda temel düzeyde yani okuma-yazma, ilah söyleme ve temel düzeyde dini bilgilerin verildiğinden bahseden yazar Halep salnamelerinden elde ettiği veriler ışığında mevcut okul sayısı ile birlikte üçü kız dördü erkeklere eğitim veren bu kurumlara devam eden öğrenci sayılarını da yazar tarafından verilmiştir. Yazar, misyoner okullarının yanı sıra Antep'te Müslümanların devam ettiği okulların da istatistiki bilgilerini vererek okuyucuların mukayese etmesini sağlamış ve aynı zamanda II. Abdülhamit dönemi eğitim politikalarının Antep'teki yansımalarına da ışık tutmuştur. Kadınların eğitimi konusunda misyonerlerin Osmanlı topraklarına geldiğinde kadınların durumuyla ilgili bazı tespitlerde bulunduğuna değinen yazar, dua toplantıları ile başlayan sürecin yatılı kız okulları ile devam ettiği bilgisini vermiştir. Yazar, kadınların eğitimi amacıyla misyonerler tarafından başlatılan çalışmalar neticesinde açılan Antep Amerikan kız okulu ile ilgili bilgilere yer verirken okula kayıtlı öğrenci sayısının yanı sıra okulun mimari yapısı, okul binasını oluşturan bölümler (yemekhane, yatakhane, depo, mutfak, oda sayıları) ve okulun yapımı aşamasındaki giderler hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Ayrıca yazar okul müfredatını ders isimleri ile birlikte kapsamlı olarak belirtmiş, okulda öğretmen olarak görev yapan kadın misyonerleri de isimlendirmiştir.

Bir sonraki başlık altındaki bölüm diğer bölümlere göre nispeten sayfa sayısı olarak daha uzun tutulmuş ve kendi içerisinde yirmi dört alt başlığa bölünmüştür. Bu bölümde, Merkezi Türkiye Kolejini kapsamlı bir şekilde ele alan yazar okulun bölgede kurulmasında Antep'te hatırı sayılır bir Pro-

testan nüfusun varlığı, Antep'in sahip olduğu sağlıklı iklim ve merkezi bir konumda bulunmasından bahseden yazar, Merkezi Türkiye Koleji'nin Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan Kolejleri arasında üçüncü, Anadolu'da ise kurulan ilk kolej olduğunu vurgulamıştır. Antep'teki kolej binasının zengin Müslüman tarafından bağışlandığını belirten yazar, arazi alanı, kolej binasının yapısı ve bölümlerini detaylı bir şekilde tasvir ederek okuyucuya kapsamlı bilgiler sunmuştur.

Bir diğer alt başlık olan "Kolej Yönetimi" başlığında yazar kolej yönetiminde bulunan üyeler ve bu üyelerin sayıları ile birlikte yönetimde yer alan kişiler arasındaki hiyerarşi ve sahip olduğu görev ve sorumluluklara değinmiştir. "Kolejin başkanları" başlığı altında yazar kolejde başkanlık yapmış üç ismin özgeçmişleri ve faaliyetleri hakkında kapsamlı bilgiler vermiştir.

"Koleje giriş şartları" başlığı altında yazar, kolejde okumak isteyen öğrencilerin sahip olması gereken temel dil becerileri ve bilgilerinden bahsederek kolejde devamın sağlanması için kolej tarafından belirlenen hususlara değinmiştir. "Kolejin amacı" başlığı altında kolejin eğitim sonunda ulaşmak istediği hedefler, genel hatlarıyla belirtilirken, kolejin 4 yıl olan eğitim süresi, Hazırlık bölümü, tıp bölümü ve fen bölümünden müteşekkil üç bölüm bulunduğu ve okula yalnız erkek öğrencilerin kabul edildiği yazar tarafından belirtilmiştir. Resmi dili Türkçe olan kolejde verilen dersler, ders saatleri, öğrencilerin başarılı sayılması için taşıması gereken şartlar yazar tarafından etraflıca anlatılmış ve bu kolejin 1914'te Osmanlı Devleti tarafından bir üniversite olarak tanınması ile birlikte bu okuldan mezun olanlara devlet sınavlarına girme hakkı verilerek diplomalarının devlet tarafından onaylanacağı üzerinde durulmuştur. "Yatılı bölüm" başlığı altında Antep dışından gelenlerin kalması amacıyla oluşturulan bölümde yazar, yatılı bölümdeki işleyiş ve uyulması gereken kuralların yanı sıra yatılı okulun giderleri ve bunların nasıl temin edildiği bilgisini de okuyucu ile paylaşmıştır. Kolejin bölümlerini alt başlıklar şeklinde detaylandıran yazar, hazırlık bölümü, Bilimler (fen) bölümü ve tıp bölümünün kuruluşu, personelleri ve eğitim süreleri hakkında temel bilgiler vererek her bölümün kendi içerisinde ayrı ayrı ders programları, ders içerikleri ve ders saatleri hakkında okuyucuya tablolar ile destekleyerek okuyucunun düzenli ve kapsamlı bilgi edinmesini sağlamıştır. Öğrencilerin yıllara göre dağılımını da ayrı bir başlık altında değerlendiren yazar, 1876 ve 1921 yılları arasında koleje kayıt yaptıran

öğrenci sayılarını vermiştir. “Öğrencilerin geldiği bölgeler” isimli başlık altında yazar Osmanlı devletinin birçok bölgesinden gelen öğrenci sayıları ve öğrencilerin aile profilleri doğrultusunda mensup oldukları meslek grupları da bu kapsamda ele alınmıştır.

“Finansal kaynaklar” başlığı altında yazar kolejin finans kaynakları hakkında bilgi vererek eğitimin sürdürülebilmesi için yapılan bağışlar ve bu bağışların miktarlarından bahsetmiştir. Kolejın yıllara göre harcama listeleri ile kolej altyapı ihtiyaç listesini de sunan yazar, Osmanlı Devleti’nin son yıllarda içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik değişimlerin koleji etkilediğini dönemin raporlarına ait verilere dayandırarak ifade etmektedir.

“Matbaa ve Kütüphane” başlığı altında yazar matbaanın Antep’e gelişi hakkında bilgi verdikten sonra 1910 ve 1914 yılları arasında matbaada basılan eserler ve çalıştırılan öğrenci sayılarına ek olarak kolej bünyesinde açılan kütüphane ile ilgili olarak 1907 ve 1914 yılları arasında öğrencilerin kütüphaneden aldıkları kitapların sayısal dağılımı hakkında da okuyucuya malumat vermiştir.

“1890 Kolej Yangını” başlığı altında yazar söz konusu yangın neticesinde kolej ana binasının dörtte üçünün yok olduğu bilgisinin yanı sıra yangınla alakalı dönemin raporları doğrultusunda konu ile alakalı olarak dönemin misyonerlerinin değerlendirmelerini okuyucuya sunmuştur.

“Kolejde İsyân” başlığı altında yazar 1909’da kolejde başlayan isyan ile ilgili olarak isyanın sebepleri, düzenin sağlanması maksadıyla kolej tarafından alınan önlemler, sorumlular hakkında uygulanan yaptırım ile ilgili okuyucuyu bilgilendirmiştir. Yazar I. Dünya Savaşı ve sonrasında kolejin durumu hakkında da çeşitli değerlendirmelerde bulunmuş ve bu doğrultuda, savaş süresince kolejin denetimi ve yönetiminde meydana gelen değişiklikler, kolej öğrencileri arasında askere alınan öğrenci sayıları ve Antep’in ve kolejin genel durumunun bilgisi verilmiştir. Bölümün son başlığında yazar, kolejin kapatılması sürecine değinmiştir. Konu kapsamında, genel manada Osmanlı devletinde okul açma prensipleri, esasları ve eğitim alanında yapılan düzenlemeler hususunda genel bir bilgilendirme yapan yazar, okul sistemleri, Merkezi Türkiye Koleji’nin kuruluş süreci ve bölümleri, misyonerlerin Türklere yönelik bakış açılarına ait birden fazla yazara ait karşıt tespitler, 1890’lardan sonra kolejde baş gösteren siyasi ka-

rışıklıklar ve kolejin kapanması ile neticelenen süreç yazar tarafından genel hatlarıyla ele alınmıştır.

Son bölümü “Sağlık alışmaları” başlığı kapsamında ele alan yazar, misyonerlerin sağlık çalışmaları doğrultusunda Osmanlı topraklarına hekim gndermekteki amacından bahsederek Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk sağlık misyonerlerinin geliş tarihleri ile alakalı farklı görüşlere yer veren yazar, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu olanaksızlıklar ve dönemin koşulları göz önüne alındığında misyonerler tarafından yürütülen sağlık hizmetlerinin özellikle Müslümanlar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespitinde bulunmuştur.

Sağlık alışmaları kapsamında yazar “Antep Amerikan Hastanesi” başlığı altında Antep’te sağlık çalışmaları ve misyonerlik faaliyetleri bakımından önemli bir yere sahip olan Azariah Smith Memorial Hospital hastanesinin alanı, bölümleri, hasta kapasitesi ve binanın yapım maaliyetini belirttikten sonra aynı zamanda 1882-1888 yılları arasında tedavi edilen ve cerrahi müdahalede bulunulan hasta sayıları yazar tarafından okuyucunun bilgisine sunulmuştur. Dönemin misyon raporları doğrultusunda yıllara göre, hastanede en çok tedavi edilen hastalıklar, yaygın olarak görülen hastalıklar, hastanede görev yapan doktorlar, dini ve etnik kimliklerine göre gelen hasta sayıları ve klinik istatistikleri detaylı bir şekilde sunulmuştur. Antep’teki sağlık çalışmalarının önemli bir aşamaya gelmesinde yazar, önemli bir isim olan Dr. Fred D. Speward’ın hastaneye gelişini ayrı bir başlık altında ele almış ve Dr. Fred D. Speward’ın biyografisinden bahsettikten sonra, Speward’ın davası uğruna 33 yıl çalışıp Antep’te din ve ırk ayrımı yapmadan her kesimden insana hizmet ederek, Antep için yaptığı hizmetleri değerlendirmiştir. “Kadınlar kliniğinin açılması” ve “hemşire sınıfının açılması” başlıkları altında yazar Müslümanların bazı yerleşmiş alışkanlıkları ve nyarguları doğrultusunda misyonerlerin kadınlara ulaşmak ve onları da tedavi etmek maksadıyla açıldığını belirtmiştir. Hastanenin gelir kaynakları hakkında da bilgi veren yazar, hastanenin en önemli gelir kaynakları arasında hasta tedavilerinden elde edilen gelirler, Amerika ve İngiltere’deki bağış fonu, diğer yardım fonlarından başka hastanenin yıllık giderlerinin karşılanma yöntemlerinden bahsetmiştir.

Yazar son olarak I. Dünya Savaşı Sürecinde Hastanenin durumu ile bağlantı kurarak dönemin genel koşulları hakkında bilgi vermiştir. Bu ereve-

de, I. Dünya Savaşı'nın çıkması neticesinde Antep'teki doktorların askere çağırılması ile başlayan süreç değerlendirilmiş, hastanede tedavi edilen Türk askerlerinin kaldıkları gün sayısı ve yapılan harcama miktarı detaylı bir şekilde okuyucuya sunulduktan sonra, savaş yıllarında yoğun olarak görülen hastalıklar, işgal sebebiyle hastane denetiminin el değiştirmesi ve günümüzde Gaziantep Amerikan hastanesi olarak isimlendirilmesine kadar geçirdiği evrelere değinmiştir. Nihayetinde yazar, sonuç kısmı ve kaynakça vererek çalışmayı sonlandırmıştır.

Sonuç olarak bu eser, arşiv kaynakları ve dönemin raporları esas alınarak hazırlanmasının yanı sıra telif eserlerinde kullanıldığı alanında önemli bir boşluğu dolduran kıymetli bir çalışmadır. Eserde kullanılan üslup ve kaynakların sistematik bir şekilde incelenmesi çalışmanın bilimsel değerini artırmıştır. Yazarın kullandığı akıcı dil, konunun okuyucu tarafından bütünsel bir şekilde kavranmasını sağlamıştır. Yazarın kullandığı metot neticesinde olayların ele alınış şekli sadece alan uzmanları değil geniş bir okuyucu kitlesine hitap edecek anlaşılır nitelikte bir eser olmasını sağlamıştır. Yazarın ele aldığı konuyu okuyucuyu yönlendirmeye çalışmadan objektif bir bakış açısıyla kaynaklar üzerinden değerlendirmesi eserin niteliğine katkı sağlayan unsurlar arasındadır.